

DŽON ZERZAN
SUVIŠE
ČUDESNO
ZA
REČI
NEKOLIKO
ZAPAŽANJA
O
JEZIKU

anarhija/ blok 45
PORODIČNA BIBLIOTEKA

John Zerzan

SUVIŠE ČUDESNO ZA REČI:
NEKOLIKO ZAPAŽANJA O JEZIKU
2005.

„Too Marvelous for Words“ (Green Anarchy #19, 2005),
Twilight of the Machines, Feral House, 2008, str. 3–10.

Džon Zerzan, *Sumrak mašina*, Službeni glasnik,
Beograd, 2009, str. 15–27.

Preveo: Aleksa Golijanin, 2008.
<http://anarhija-blok45.net>
aleksa.golijanin@gmail.com

ZAJEDNIČKA ARHIVA
<http://anarhisticka-biblioteka.net>

*I večno pokret
Ritmičko sudaranje školjki i ostriga i riđih zvezda
U zelenorujnoj tkanini srećnih ostrva
Mislím na jedan starinski putopis
U kojem se priča kako je neki mornar napušten na
nekom od tih ostrva*

*Do bezumlja zavoleo jednu urođenicu
I isto tako ludo od nje bio voljen
Pa je s njom o svim stvarima uspevao da razmeni utiske
Često vrlo tanane
Sporazumevajući se jedino milovanjem
Kad tebe vidim nalazim u sebi tog čoveka
Koji je vrlo rado zaboravio govor
I smešim se kada mi jedan prijatelj opravdano prebacuje
Što nisam pokazao dovoljno nepoverenja prema toj pesničkoj
zamisli koja me proganja
I kaže čak za to lažno tiransko predosećanje
Da je u stvari nostalgija za zlatnim dobom (...)
Varvarstvo civilizacija tu ne može ništa izmeniti (...)*

— André Breton, „Et mouvement encore“, *L'air de l'eau*, 1934 (na osnovu prevoda Nikole Trajkovića, Andre Breton, *Fata morgana*, Bagdala, Kruševac, 1965).

NA KoricAMA:

René Magritte (1898–1967), *Les merveilles de la nature* (detalj), 1953.

U ovom tekstu Zerzan se nadovezuje na svoj poznati esej „Language: Origin and Meaning“, iz njegove prve zbirke, *Elements of Refusal* (1988, 1999; prva verzija je objavljena 1984, u časopisu *Fifth Estate*). Prevod se može naći u zbirci John Zerzan, *Anarhoprimitivizam protiv civilizacije*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2004, tekst „Porijeklo i značenje jezika“, kao i na sledećim adresama:

www.stocitas.org, rubrika „Online tekstovi“;
anarhisticka-biblioteka.net/library/john-zerzan-porijeklo-i-znacenje-jezika

www.johnzerzan.net
www.johnzerzan.net/radio/
anarhisticka-biblioteka.net/category/author/john-zerzan
theanarchistlibrary.org/category/author/john-zerzan
greenanarchy.anarchyplanet.org/
www.blackandgreenreview.org/
www.blackandgreenpress.org/

većava; ono što još imamo da podelimo, smanjuje se. Kako je došlo do toga da se svet i svest vide kao sačinjeni prevashodno od jezika i ograničeni njime? Da li vreme strukturira jezik ili jezik strukturira vreme? Toliko pitanja, među njima i ono najvažnije: kako prevazići simboličko, izmaći mu, osloboditi ga se?

Možda još uvek ne znamo dovoljno kako je došlo do takvog ishoda, ali znamo ponešto o razlozima. Kroz jezik, broj, umetnost i ostalo, u lošoj pogodbi, suština je zamenjena za simboličko. Ta nadoknada ne uspeva da nadoknadi ono što je žrtvovano. Simboličke transakcije stvaraju sparušenu, antispiritualnu dimenziju, koja sa svakim novim korakom postaje sve praznija i hladnija. To nije novost; to je samo žalosno okrutno i očigledno i nagrizna nas sve više, za razliku od prave povezanosti, osobenosti i neprogramiranog života. To teskobno, nesrećno stanje stvari iscrpljuje našu vitalnost i sasvim sigurno će nas uništiti, ako ga nekako ne okončamo.

Predstavljanje izneverava čak i samo sebe. Boris Grojs je zaključio da „više nema 'prirodne' slike. Sve informacije su nestale u procesu digitalizacije. Ostaje nam samo da s pomirimo s činjenicom da više ne možemo verovati svojim očima i ušima. Svako ko je ikada radio s kompjuterom to dobro zna.“¹⁶ Osiromašenje i atrofija čula idu zajedno s tim udaljavanjem od neposrednosti i opštom dekontekstualizacijom.

Džordž Stainer je govorio o „suštinskoj iscrpljenosti“, kao duhovnoj klimi današnjice. Taj umor su izazvali težina jezika i simboličkog; „senke se izdužuju“, a u „vazduhu se oseća rastanak“.¹⁷ Tu je zaista prikladno reći zbogom. Sve veća nepismenost, jeftini simbolički kanali (email, na primer)... cela jedna dimenzija svedena na dronjke. Vavilonska kula, koja se ovog puta podiže u virtuelnom prostoru, nikada nije bila tako visoka, ali ni slabije utemeljena. Lakša za rušenje?

Green Anarchy br. 19, proleće 2005.

¹⁶ Boris Groys, „The Insider is Curious, the Outsider is Suspicious“, Geert Lovink, ed., *Uncanny Networks: Dialogues in Virtual Intelligentsia*, MIT Press, 2002, str. 260.

¹⁷ George Steiner, *Grammars of Creation* (Yale University Press, 2001), str. 3.

Suviše čudesno za reći: nekoliko zapažanja o jeziku

Pre nekoliko godina, sada pokojni filozof nauke i anarhista, Paul Fejerabend, bio je pozvan da potpiše peticiju koja je kružila među poznatim evropskim misliocima. Poruka peticije bila je da je društvu potreban doprinos filozofa koji se oslanjaju na „intelektualna blaga“ prošlosti. U ova mračna vremena, pisalo je u toj peticiji, „potrebna nam je filozofija“.

Derida, Riker i drugi liberalni autori tog dokumenta bili su šokirani Fejerabendovim negativnim odgovorom. On je naglasio da filozofska „blaga“ nisu služila kao podrška životu, već da su pre izražavala njegovu zamenu. „Filozofi su uništavali ono što su otkrivali, na sličan način kao što su drugi nosioci standarda zapadne civilizacije uništavali urođeničke kulture...“, objasnio je Fejerabend.¹ Pitao se kako je civilizovana racionalnost, koja je redukovala prirodno obilje života i slobode i tako obezvređila ljudsko postojanje, postala tako dominantna. Možda je njeno glavno oružje bila simbolička misao, sa svojom ascencijom u obliku jezika. Možda se taj pogrešni zaokret, koji smo napravili kao vrsta, može locirati kao prelomna tačka naše evolucije.

„Na pisanje... se može gledati kao na stvaranje nove realnosti“, kaže Ternes Houks i dodaje da jezik „ne dopušta ni jedan celovit pogled na stvarnost“ izvan njega samog. Na kraju, on tako konstituiše sopstvenu stvarnost.“² Beskrajna raznolikost stvarnosti zarobljena je ograničenim jezikom; on potčinjava prirodu svom formalnom sistemu.“ Ili, kao

¹ Paul Fejerabend, „Concerning an Appeal for Philosophy“ (1994), *Conquest of Abundance: A Tale of Abstraction versus the Richness of Being* (University of Chicago Press, 1999), str. 270.

² Terence H. Hawkes, *Structuralism and Semiotics*, Methuen, 1977, str. 149, 26.

što kaže Majkl Beksandol, „Svaki jezik je... zavera protiv iskustva, utoliko što predstavlja kolektivni pokušaj pojednostavljanja i pre-raspoređivanja iskustva u delove kojima se može upravljati.“³

U prvim danima dominacije i represije, na samom početku dugačkog procesa pražnjenja bogatstva živog sveta, napravljen je vrlo nesrećan izbor ka odvajanju od toka života. Sve što je nekada bilo slobodno dato, postalo je kontrolisano, racionisano, distribuirano. Fejerabend je govorio i o posebnom naporu eksperata da „redukuju obilje koje ih okružuje i zbunjuje.“⁴

Sušтина jezika je simbol. Uvek zamena. Uvek bleđa predstava nečeg što nam je na dohvat ruke, što nam se samo, direktno predstavlja. Suzen Langer je ispitivala tajanstvenu prirodu simbola: „Ako se reč 'obilno' zameni sa 'sočna, prava, zrela breskva', malo je onih kojih bi obratili pažnju na pûko značenje reči. Breskve su suviše dobre da bi bile samo reči; suviše nas privlače one sâme.“⁵

Kod naroda Murngin iz severne Australije, na imenovanje i druge lingvističke eksternalizacije gleda se kao na neku vrstu smrti, gubitak prvobitne celovitosti. To je, u mnogo čemu, upravo ono što postiže jezik. Uopštenije posmatrano, Ernest Džons je pisao: „Simbolizuje se samo ono što je potisnuto; samo ono što je potisnuto stvara potrebu za simbolizacijom.“⁶

Svaki oblik simbolizacije je samo jedan način viđenja i povezivanja. Ako krenemo unazad, u svetlu onoga što je bilo progresivno poništavano ili izgubljeno, stiče se utisak da su pre nego što je simbolička dimenzija odnela prevagu, odnosi između ljudi bili suptilniji, neposredniji i čulniji. Ali, to je zabranjeno misliti. Uobičajene tvrdnje, kao što su, „verbalni jezik je možda najveći tehnički izum (!) ljudskog postojanja“ ili, „jezik omogućava ljudskim bićima komunikaciju i deljenje“, na neverovatan način osporavaju da komunikacija, deljenje i društvo

³ Michael Baxandall, *Giotto and the Orators* (Clarendon Press, 1971), str. 44.

⁴ Paul Feyerabend, *Killing Time* (University of Chicago Press, 1995), str. 179.

⁵ Susanne K. Langer, *Philosophy in a New Key*, Harvard University Press, 1942, str. 75.

⁶ Ernest Jones, navedeno u Dan Sperber, *Rethinking Symbolism* (Cambridge University Press, 1975), str. 43.

Jezik je proizvodna sila; kao i tehnologija, ne podleže društvenoj kontroli. U postmodernoj eri, jezik i tehnologija vladaju ruku pod ruku, ali oboje pokazuju znake iscrpljenosti. Današnje simboličko reflektuje samo naviku vlasti koja stoji iza njega. Ljudska povezanost i opipljiva neposrednost zamenjeni su za sve bleđe osećanje stvarnosti. Siromaštvo i manipulacije masovne komunikacije predstavljaju postmodernističku verziju kulture. Tu nas dočekuje kompjuterski, digitalni, virtualni glas industrijskog moderniteta, kao odraz njegovog pripitomljenog jezgra, samo jednog aspekta masovne proizvodnje.

Jezik ne omogućava prisutnost – on je potiskuje i narušava njenu transparentnost. „Osuđeni smo na reči“, kaže Marlen Nurbes Filip. Ona prilaže i divnu metaforu postanka:

„Boginja je prvo stvorila tišinu: celovitu, nedeljivu, potpunu tišinu. Sva bića – muškarci, žene, životinje, insekti, ptice i ribe – živeli su zajedno i srećno u toj tišini, sve dok jednog dana muškarac i žena nisu legli jedno kraj drugog i napravili prvu reč. To je veoma razljutilo Boginju, koja je u gnevu istresla punu vreću reči širom sveta, posipajući ga i polivajući svojim kreacijama. Njena ostava s rečima reči sručila se na sva bića, narušivši zauvek celinu koja je nekada bila tišina. Boginja je proklela svet rečima i zato se muškarac i žena od tada moraju boriti da se vrate u prvobitnu tišinu.“¹³

Dan Sperber je pisao o „epidemiologiji predavljanja“; njegova metafora pozajmljena iz patologije sasvim je prikladna. Pitao se zašto se simboličko širi kao epidemija i zašto mu podležemo,¹⁴ ali je ta pitanja ostavio bez odgovora.¹⁵

U Dobu komunikacije, naši homogenizovani simbolički „materijali“ pokazuju se sve neadekvatnijim. Naša izolacija se samo po-

¹³ Marlene Nourbese Philip, *Looking for Livingstone*, Mercury Press, 1991), str. 11.

¹⁴ Dan Sperber, „Anthropology and Psychology: Towards an Epidemiology of Representations“, *Man* 20 (1985), str. 73–89.

¹⁵ Veliki porast slučajeva autizma nije metafora. Autizam, kao povlačenje iz simboličke interakcije, po svemu sudeći predstavlja tragičan komentar o njenoj nezadovoljavajućoj prirodi. Možda nije slučajno to što se u medicinskoj literaturi autizam prvi put pojavljuje 1799, na početku Industrijske revolucije.

praksama. Život postaje fragmentiran; veze s prirodom se zamagljuje i rastaču. Umesto da sanira taj prekid, simbolička misao okreće ljude na pogrešnu stranu, ka apstrakciji. Do izražaja dolazi „žudnja za transcencijom“, što ignoriše izmenjenu stvarnost, koja je tu žudnju i stvorila. Jezik je u tome imao ključnu ulogu, tako što je preuredio i podredio prirodne sisteme kojima su ljudi nekada bili prilagođeni. Simbolička kultura zahteva odbacivanje naše „životinjske prirode“ u korist simbolički definisane „ljudske prirode“.

Naš današnji svakodnevni život odvija se unutar svetskog sistema koji još više insistira na simboličkom i na razdvajanje duha i tela. Čak je i ekonomija odlučno simbolička; za društvene veze (ili za ono što je od njih ostalo) govore nam da su suštinski lingvističke. Jezik je nametljivac koji je pokrenuo niz preobražaja u kojima smo izgubili svoj svet. Frojd je govorio da je „ceo svet nekada bio živ“,¹² dostupan svakome na pun, aktivan način. Totemsku životinju zatim zamenjuje božanstvo, znamen uznapredovale simbolizacije. (Poznato je da starci iz nekih urođeničkih zajednica često odbijaju da budu snimljeni na magnetofonsku traku ili kamerom i insistiraju da ono što imaju da kažu mora biti saopšteno lično, licem u lice.)

Jezik je moćno sredstvo tehnološke i društvene banalizacije. Kao i svako simboličko sredstvo, jezik je izum. Ali, on ne uspostavlja i ne generiše značenje, koje svakako prethodi jeziku. Pre će biti da jezik sputava i izobličava značenje pravilima simboličkog predstavljanja – arhitekturom logike kontrole. Pripitomljavanje takođe učestvuje u toj temeljnoj orijentaciji, tako što je na nekoliko ključnih načina doprinelo pojavi i razvoju dominacije. Jezik ima sposobnost standardizacije; ona se odvija uporedo s razvojem tehnologije, kojem toliko doprinosi. Štamparska presa je, na primer, potisnula narečja i druge jezičke varijacije i stvorila jedinstvene standarde za razmenu i komunikaciju. Pismenost je uvek bila u funkciji ekonomskog razvoja i težila da pojača koheziju bez koje nema nacionalne države i nacionalizma.

¹² Sigmund Freud, *Moses and Monotheism* (Mojsije i monoteizam, 1939), *Standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud*, London, The Hogarth Press, 1964, str. 114.

nisu postojali pre pojave simboličkog, koje se na evolucionoj lestvici pojavilo relativno skoro. (Smatra se da se simboličko pojavljuje pre približno 35000 godina, posle dva miliona godina uspešnog ljudskog prilagođavanja životu na zemlji.) Takve tvrdnje savršeno izražavaju oholost, imperijalizam i ignorantstvo sâme simboličke misli.

Ne znamo kada je nastao govor; ali, čim je pripitomljavanje stavilo šapu na lovačko-sakupljački način života, pojavilo se pismo. Od 8500 pre n. e., izrezbarene glinene pločice, zapisi o poljoprivrednim transakcijama i inventaru, raširile su se Bliskim istokom. Pet hiljada godina kasnije, grčki izum alfabeta dovršio je prelazak na moderni sistem zapisivanja.

Naravno, izuzetnost modernih ljudi postala je temeljna dogma ideologije civilizacije. Ona, na primer, obuhvata i Sapirovu definiciju personalnosti kao sistematske psihološke organizacije određene rasporedom simbola.⁷ Simbolički medij jezika se danas sve više doživljava kao sveodređujuće utamničenje, a ne kao trijumf oslobođenja. Dobar deo filozofskih analiza iz prošlog veka gravitira oko tog saznanja, iako nam je i dalje teško da se oslobodimo tog ograničenja ili da čak jasno sagledamo njegovu prodornu prisutnost i uticaj. To je mera dubine osiromašujuće logike koju je Fejerabend pokušao da shvati. Zaista nije lako zamisliti kako su ljudi razmišljali pre nego što su jezik i simboličko okupirali najveći deo njihove svesti.

Gramatika je ta koja uspostavlja jezik kao sistem i podseća nas da simboličko mora postati sistemsko da bi osvojilo i zadržalo vlast. To je način na koji se opažani svet strukturira, a njegovo obilje procesira i redukuje. Gramatika svakog jezika je teorija nekog iskustva, ali i više od toga, ideologija. Ona postavlja pravila i ograničenja i proizvodi jednoobrazna sočiva kroz koja gledamo na sve. Jezik je definisan gramatičkim pravilima (koja nisu izabrali govornici); na ljudski um se danas obično gleda kao na gramatičku ili sintaksički navođenu mašinu. Već od ranog XVIII veka ljudska priroda počinje da se opisuje

⁷ Edward Sapir, „The Emergence of the Concept of Personality in a Study of Cultures“, *Journal of Social Psychology* 5 (1934), str. 408–415.

kao „tkivo sačinjeno od jezika“,⁸ u čemu treba videti još jedan izraz hegemonije jezika kao određujuće osnove svesti.

Jezik, kao i simbolizam generalno, uvek je zamena i podrazumeva značenja koja se ne mogu izvući direktno iz eksperimentalnog konteksta. Tu nailazimo na prastari izvor današnje opšte krize značenja. Jezik podstiče i reprodukuje razlikovanje ili odvajanje, koje vodi ka sve jačem osećanju izmeštenosti. Otpor celom ovom osiromašujućem trendu mora voditi ka problematizaciji jezika. Fuko je primetio da govor nije samo „verbalizacija sukoba i sistema dominacije... već i sâm predmet čovekovih sukoba.“⁹ Tu tezu nije dalje razvijao, iako je ona važna i zaslužuje pažnju i produblјivanje. Koreni današnje globalne duhovne krize leže u udaljavanju od neposrednosti; to je zaštitni znak simboličkog.

Civilizacija je stalno preduzimala uzaludne napore da prevlada nestabilnost i eroziju supstance izazvane vladavinom simboličkog. Među najpoznatijim takvim naporima je i Dekartov pokušaj da postavi „temelje“ nauke i moderniteta. Njegov čuveni dualitet duh-telo nudi filozofski metod (zasnovan na potiskivanju tela, naravno) čiji teror trpimo i danas. Težio je da sistemu pruži izvesnost pomoću jezika i broja, što je izrazio u svojoj analitičkoj geometriji. Ali, taj san o izvesnosti bio je stalno razotkrivan kao još represivnija zamena: kao iluzorni temelj, s kojeg se sistem dominacije proširio u svim pravcima.

Jezik je konformista u najdubljem smislu; čak i objektivna stvarnost ječi pod njegovim pritiskom. Takozvano „činjenično“ dovedeno je do tačke rastakanja, zato što je oblikovano i sputano ograničenjima jezika. Pod njegovom redukujućom silom, zaboravljamo da nam simboli nisu potrebni za predstavljanje značenja. Stvarnost prelingvističkih društvenih praksi zaklonjena je više nego praktičnim, empirijskim ograničenjima u pristupanju prošlosti. Iskonsko postojanje je otpisano kao beznačajno, dok se urođenički načini života svuda nalaze pod opsadom, zbog uporne sklonosti civilizacije ka prećenјivanju simboličkog.

⁸ Na primer, Johann Gottfried Herder, *Treatise on the Origin of Language* (Abhandlung über den Ursprung der Sprache, 1772).

⁹ Michel Foucault, *The Archaeology of Knowledge*, prevod A. M. Sheridan Smith (New York: Pantheon, 1972), str. 216.

Ipak, istraživanje društvenog života u ranoj epohi simbolizacije ne mora nužno biti preterano spekulativno i može ukazati na važne veze. Na osnovu arheoloških i etnografskih dokaza znamo da je u podeljenim društvima nejednakost bila utemeljena u ritualnom znanju: u tome ko ga je posedovao, a ko ne. Simboličko je već moralo biti veoma prisutno i uticajno; ili se treba upitati zašto nejednakost nije počivala na, recimo, znanju o biljkama?

Sasvim je moguće da je jezik nastao iz rituala, koji je, između ostalog, zamena za emociju. Odvojeni, simbolički procesi ritualne aktivnosti podudaraju se s funkcijom jezika i mogli su ga pokrenuti: tu nailazimo na emocionalno izmešten izraz, apstraktne krike; ukratko, na jezik kao ritualizovani izraz.

Ritualno je od najranijih dana mistifikovalo odnose moći. Dikon je tvrdio da je jezik bio neophodan za nastanak ugovora na kojima počiva društvo.¹⁰ Ipak, verovatnije je da se društveni život pojavio mnogo pre jezika. Ugovori zasnovani na jeziku mogli su se pojaviti samo kao odgovor na neke društvene izazove, kao što su počeci nestabilnosti ili neravnopravnosti.

U kasnijoj fazi, pojavljuje se religija, kao dodatni (i još neuspešniji) odgovor na probleme i tenzije prisutne u ljudskoj zajednici. I tu je jezik imao središnju ulogu. Reč „magija“ provlači se kroz celu istoriju religija; obožavanje imena i samo imenovanje postaju uobičajeni (istorija religioznog života drevnog Egipta je dobro dokumentovan primer).¹¹

Problemi koje izazivaju prekomerna složenost ili hijerarhija nikada nisu mogli biti rešeni simboličkim sredstvima. Ono što se prevaziđe samo simbolično, ostaje netaknuto na nesimboličkom (realnom) planu. Simbolička sredstva izbegavaju stvarnost; ona su na strani svega onoga što je krenulo pogrešno. Na primer, podela rada je erodirala neposredne interakcije i sferu direktnih, intimnih odnosa između ljudi i prirodnog sveta. Simboličko je saučesnik u tom zločinu; ono intenzivira posredovanje stvoreno drugim društvenim

¹⁰ Terrence W. Deacon, *The Symbolic Species* (W. W. Norton, 1997).

¹¹ Ernst Cassirer, *Language and Myth* (New York: Dover, 1953), str. 45–49.